

Азба

Аял ч'аваалай зун са карди мяг'телардай: к'ц'арвийрихъ виридахъ к'ьет'лен т'варар авай. Я итим х'урай, я дишег'гли, тафават авачир, виридан т'варар ч'пиз кутугайбур тир. На луг'уди, диде-бубайри ч'пин веледриз т'варар гудайла абурун виликай к'везмай к'ылихар фикирда к'ядай, аяларни ч'ехи х'унивай ч'пин т'варариз ухшар жез алах'дай. Зи бадедин к'юншидал алай Саяханум х'ыз.

Им тах'ана заз т'вар вичиз ик'ван кутугай маса инсан акурди тушир. Яраб Аллаг'ъ, адан диде-бубади Саяханум дуьньядиз атайла ч'пин велед сая инсан х'ыз ч'ехи жедайди к'ят'ланай жал? Белки чеб сая инсанар тирвиляй т'варц'ин манадихъ аг'ун тавуна ч'пин рушаз Саяханум т'вар ганай абур?

Маг'леда вирида, аялрини кваз "Саяханум" луг'уз эвердай адаз: лап к'уьзуь х'ана г'ялдай ф'ейилани. Масабурал х'ыз адал, вучиз ят'лани лак'лаб эцигнавачир. Ам чина мили х'вер авай, к'лусни дамах г'вачир, виридакай ч'лугарвалдай, инсанрин дерди-балайрикай хабар к'ядай, к'ъени к'ылихрин руш тир. Ик'ван гаг'ди са касдизни Саяханума ван х'кажна, вилерал к'венк'вер авуна, к'уру г'уьжетар к'уна, са нин ят'лани гафунал гаф эцигна, садан хатурдик х'к'лурна ачуначир. Вичиз эверай-буруз секин ванцелди "г'яй чан" лаг'ана жаваб гудай ада. Вичивай сада са кар т'лалабайла "исятда" лаг'ана г'я кардихъ аг'ядай. "Ваъ" гаф вуч лаг'ай ч'лал ят'ла чидачир адаз.

И к'як'ьян буйдин, расу ч'ларарин, к'яцу вилерин, лацу як'ларин яхун рушан тандал г'ямиша алах'яй рангунин пекер жедай. Г'явилиляй г'уьч'луз аквадай Саяханум. Ништа, белки

вичин таяр-туышери хъиз дамахарнайтла, ам иер аквадай жал. Къуьд-гад талана гъа са пекерин къене жедай руш. Зулун, хъуьтлуьн къаяр алукайла вичин вири пекер сад-садан винелай гьалсдай. Ам акъван яхун тир хъи, къуру тан пекерин къене квахьдай.

Зи бадедиз пара кландай Саяханум, са багына жагъурна адаз кваллиз эвердай, рушаз чан-рикI ийидай. Вичин хтулриз хъиз, Саяханумазни паяр гудай. Ам хъфейла дериндай агъ члугвадай. Бадеди лугъудай хъи, гъвечли Саяханум члехи дуьньядиз гъам, хажалат члугун патал атанва. Ам хъайи са йисалай рушан диде начагъ хъана месе гъатнай, са вацралайни рагъметдиз фенай. Бубади вичиз цийи паб гъанай. Фаизат тIвар алай а папа галаз-галаз къуд руш ханай. Тахай дидеди Саяханум гатадачир, вучиз лагъайтIа гатадайвал ийидачир руша, чIалаз килигдай. Тахай руша Фаизатаз “диде” лугъуз эвердай.

Гъеле аялзамаз гъикI ятIани мукъва-къилийривай Фаизат вичин тахай диде тирди чир хъайи Саяханума гагъ-гагъ хайи дидедихъ цигел яз хифет члугвадай. Куплад цIай хъиз буьркъ-веба, я чим тагуз, я хкахъ тийиз акъатдай рушан йикъар. Аялзамаз дуьньядин чарх вич патал чIуру патахъ элкъвейди къатIай адан вахтунилай вилик акъул балугъ хъанвай. Вич вад йиса аваз къепIинавай вахаз аявалзавай ам члехи хъунивай кваллин кIарабдиз элкъвезвай. Юкъуз хизандин къайгъу члугвадай, йифиз къеб эчIядай. Пакамаз виридалай фад къарагъдай ам. КIвале и къайдаяр ни эцигнавайди тиртIа чидай кас авачир. Анжах къвердавай Саяхануман хиве мадни гъаф кIвалахар гъатзавай. Хърак фу чран, малар динжарун, гамариз аявалун, рукай хърак кутадай сахар гъун, пекер чухъун хътин залан кIвалахар Саяханума сиви чухъкъ тавуна, ялгъуздиз ийидай.

Рушахъ масабурулай тафаватлу яз мад са къетленвал авай: жузун-качузун тавунмаз рахадачир ам. Вичи гаф кутадачир, суални гудачир садрани: регъуьдай адаз. Вичивай жузур гьар са гафуниз лагъайтла, рикI алаз, хвешила жаваб гудай. Инсанрин кIапIалдив агатдачир, гьина хъайитIани вичиз са машгъулат жагъурна, ялгъузвилихъ ялдай. Гагъ-гагъ кIвалахди галудайла, садазни чир тежедайвал, инсанривай къакъатна, касни авачир чкада ял ягъидай. Ам хъен хъиз къекъведай вахтарни гзаф жедай.

Тахай дидедин гъилин ван тир ам. Пакамалай няналди руш буюрмишдай Фаизата. Бадейрин кIвализ фейила заз датIана къунши гъятдай Фаизат халадинни адан тахай рушан ванер къведай:

- Я руш, Саяханум!
- Гъай.
- Кал нехирдиз твах!
- Исятда.
- Къула цIай ая!
- Исятда.
- Рухар юзурна кIанда!
- Исятда.
- Няниз недай са затI гъазура!
- Исятда.

Маса жаваб чидачир рушаз. Адаз Фаизатан гаф къанун тир. Вичин гъиле авай кар туна, гъасятда Фаизатан тIалабун къилиз акъудиз эгечIдай ам. Акъван рикI алаз ийидай хъи, ада кIвалин вири крар!

Тахай дидедин рикI кIелзавайди хъиз, Саяханум герек хъайи легъзеда адан къилив жедай. Саяханума садавайни – я бубади-вай, яни Фаизатавай са затI тIалабдачир. Хайибуру вичиз вуч гайитIа, гъадални къайил жедай. Вичиз гайи ширинлухар ада

гъвечли вахари хъиз гъсятда недачир, са члавалди жибинра хуьдай. Гзаф берейра абур тлуьн тавуна, вичин гъвечли вахариз гана, гъабуруз хвеш ийидай.

Гъвечли члавалай суфрадихъ виридалайни эхирда, регъуьз-регъуьз ацукьдай ам, тлимил тлуьна, фад къарагъдай. Хизан тух хъайила, садани таланмаз, суфра кватна, къапар чуьхуьдай. ИкI вердиш хъанвай квалевайбурни. Адалай гъейри садни артухан кар-кеспидихъ гелкъведачир. Вучиз ятлани вахарикай садани адаз чан-рикIдачир, я хуш гафарни лугъудачир, адаз тахайдаз хъиз килигдай. Саяханум лагъайтIа, гъар са кар абуроз кIандайвал авун патал къекъерай акъатдай.

Адан буба Алибег пакамалай няналди чуьлдин кваллахрин къайгъудикъ жедай. Гъавиляй кваллиз, хизандиз, аялриз артухан фикир гудачир. Тлимил рахадай кас тир ам. Масабурухъ хъиз, вичихъ галазни къериз-цIаруз рахадай бубадикай акъван регъуьдай хьи, Саяханумаз! Ам кваллиз хтайла вич бубадин вилериз такурай лугъуз салан кваллахрив машгъул жез алахъдай руш. Чехи хъунивай тек бубадикай ваъ, гъакI тахай дидедикай-ни, вахарикайни къерехда акъвазиз алахъдай ам. Вичин кIуьд йис хъайила, кваллин вири залан крар гуьгъуьллудаказ хиве къунвай руша.

Таяр-туьшерихъ галаз мектебдиз финни несиб хъанач Саяханумаз. Ам мектебдиз фена кIанзавайди квалле эсиллагъ садан рикIелни атанач. Вичелай къве йис гъвечли вах Сагъибатан ирид йис хъайила мектебдин директордин тIалабуналди чарасуз гъадахъ галаз Саяханумни мектебдиз ракурна. Руша вичин чантани къадай, гъвечли вахазни куьмек гудай. Мектебдай хтайла Фаизата алахъна Сагъибатаз тарсар чирдай. Саяханум лагъайтIа, вичин ктабар авай чанта туна, кваллин кваллахрихъ гелкъведай. СакIани тарсар чирдай вахт жедачир адаз. Вучиз ятлани Сагъибатахъ галаз

къвал-къвалаваз тарсар чириз регъудай. Фаизатани адаз тарсар кѐла лугъудачир.

Саяханум мектебдани аялрихъ галаз къугъвадацир, вич муькуьбурулай къве йис чѐхиди тирди чизвайвиляй абурукай къерехда акъваздай. Муаллимди рахай тарсар хъсандиз къатлунзавайтлани, жузун-качузунин вахтунда четинвал члугвадай. Тарс рахадайла регъуьла чидай затларни рикѐлай алатиз, са гафни мецел гъиз тежез амуькдай. Муаллимрини и кар къатлуз ам са акъван кѐвера твадацир. Кхъинарни туьквейбур тушир рушан. Ада кхъей гъарфарай къил акъудун четин тир. Анжах гъар юкъуз садани таланмаз синифдин доска куьцѐей пинедив миьхдай, чилел аватай кагъазар кѐватлдай ада. Аялар кикѐлайла вичин саягъда, чѐхида хъиз абур къакъуддай. И къайгъударвилиз килигна садани адан хатурдихъ хуклурдацир.

Муьжуьд лагъай синиф куьтягъайла Саяханум мад мектебдиз хъфенач. Кѐвалени я бубади, яни дидеди ам кѐелун давамариз мажбурнач. Гила ам кѐвалин вири кѐвалахрин къайгъуда авай. Калар нехирдиз рекъе туна, нянихъ абур динжарна, салаз, багъдиз къуллугъна кѐанзавай. И крари мектебдив саклани къазвачир.

Саяхануман вахар чѐхи хъунивай иер жезвай. Фаизата гъиле пул гъатун кумазни вичин къве чѐхи рушаз цѐийи пекер къачуна абурув дамахариз тадай, абурулай алатай пекер лагъайтла, гъвечѐибуруз гудай. Садрани гуьзгуьдай вичиз килигдацир Саяханумал гъамиша садазни бегенмиш тахъай пекер гъалтдай. Ятлани ада сиви чуькъ тавуна абур къабулдай.

Хизандал гъаф рикѐ алай Саяханумаз бубани, тахай дидени, вахарни гъаф кѐандай. Абур начагъ хъайила къарай атлудай рушан. Ара датлана хайибуруз къуллугъдай, цѐегъре пидив абурун далуяр тлущундай, хинклал чрана цурудивни серкѐдив нез тадай. И крар ада рикѐ алаз ийидай. Дава-дарман авуна хайибур

кѳвачел кѳарагѳардалди секин жедачир. Ингѳе вич начагѳ хѳа-йила садавайни куѳмек тѳалабдачир. Иѳфин алазни гѳа кѳвачел, кат-галтугиз жедай. Адаз мажал авачирди начагѳвилини кѳатѳудай хѳтин тир: фад алатна фидай ам.

Гѳа икѳ, йисари кѳвез алатиз, Саяхануман яшунин винел яш гѳизвай. Адан таяр-туѳшер вири гѳуѳлуѳз фенвай. Кѳѳени кѳѳилихрин Саяханум кѳанз абурун кѳвалин раклар гатайбурни хѳанай. Анжах Фаизатаз гѳелелиг ам гудай фикир авачир. “Саяханум тахѳайтѳа зи гѳал гѳикѳ хѳурай?” – лугѳуз атай ил-чияр элкъурдай папа. “Хѳсан чка тахѳайтѳа, гудач”, – фикир-дай ада. Вичин хайи рушар сад-садан гуѳгѳуналлаз гѳуѳлуѳз фидайвал тир, гѳавиляй Саяхануман кѳайгѳуяр амайдалайни пара хѳанвай. Вахариз мес-къѳуж гѳазурзавай ада. На лугѳуди, ирид руш гѳуѳлуѳз ганвай диде тир Саяханум: кѳве гѳил кѳа-кѳажна сар чуѳхѳуѳзвай, абур кѳурурна кек язавай, месерни яргѳанар расзавай.

Галаз-галаз мехѳерар хѳана абурун кѳвале. А межлисрин хуѳрекар вири Саяханума чрана. Мехѳер чкѳайла кѳапар чуѳ-хуѳн, кѳвалер миѳхѳунни гѳадан хиве гѳатна. И крар ада хвѳшила ийизвай, вучиз лагѳайтѳа рушаз вичин вахар динж хѳана, бахт-лу яз акуна кѳанзавай. Вахарин адахѳ галаз араяр са акѳван хѳсан туширтѳани, аял чѳавалай вичи аявална лугѳуз, Саяханумаз абур пара кѳандай. На лугѳуди, вахар вичи хана, вичи хвена чѳехи авунвайди тир, гилани гѳуѳлуѳн кѳвализ вичин хайи веледар рекѳе твазвай.

Саяхануман тѳвар мад садани кѳазмачир, ихѳтин са руш авайди вирида рикѳелай алуднавай. Адаз гила вирида чѳехи папаз хѳиз килигзавай. На лугѳуди, ам дуѳнъядиз гѳа икѳ, яшлу яз атанвай.

Ингѳе парабуру фагѳумзавайвал, са акѳванни сая инсан тушир Саяханум. Адан рикѳикай низ хабар авай кѳван? Садазни

чизвачир хьи, кланивал, муьгъуьббат хьтин чими гьиссерикай амни хабарсуз туш. Адан риклени сифте муьгъуьббатдин цай кузва. И цай лагъайтла, дуьшуьшдай куьклуьннай.

Садра гьикл ятлани, рагъданихъ сала пахлайриз накъв гана, тамай ягъана хкведайла, Саяханумаз чилел ярх хъанвай са итим акунай. Итимди ам акурла хабар къунай:

– Я вах, вавай заз куьмекиз жедани?

– Исятда, – лагъана Саяханум адав агатнай.

– Я вах, зи клвач галатнавай хьтинди я, – вичин эрчи клвач къалурна пашмандаказ лагъанай касди.

Саяханума касдин тазвай клвачин жалгъадал гьил эцигайла адай цлугъ акъатнай.

– Къвед-пуд юкьуз вун клвачел хъана кландач, ваз динжвал герек я, – вичин саягъда, секиндаказ лагъанай Саяханума.

– Зун археолог я, са гъафте я и патара къекъвез. Къе зун Бакудиз рекъе гъатна кланзавайди тир. Гила за вуч ийин?

И гафар къалабулук кваз, ажудзаказ лагъана касди. Ахпа алава хъууна:

– Къве сят къван я зун инал ярх хъана, Аллагъдин са бендени дуьшуьш хъанач. Гена вун атана акъатайди. За вав са къадар пул вугун, вуна ам са чидай касдив гице, атана зун инай акъудиз куьмек гурай. – Икл лагъана жибиндай кагъаздин пулар акъудна рушав вугуз клан хъана адаз.

Саяханума хъурена адан пул авай гьил къерехарна:

– Зун фена хкведалди йиф алуькда. Са герендилаь ина жанавуррин къувдин ванер гъатда. Аллагъди яргъазна, абур дуьшуьш хъайитла, вун сагъ амукьун мумкин туш.

– Бес за вуч ийин? – шерзум хъана кас.

– Исятда.

Икл лагъана Саяханума цуквал акъвазна, вичин къуьн кутуна ам клвачел къарагъарна. Ахпа садлагъана кас аял хъиз клула

кбуна. И кар ада са легъзеда, итимди вил мична ахъайдалди авуна. Идакай регъуь хъайи касдай гъарай акъатайла ада секиндаказ лагъана:

– Маса чара авач, стха, чун вахтунда рекъе гъатна кланда.

Касди вичи-вич квадарнавай. И яхун дишегълидин гъилера авай къуватди мягътеларнавай ам. Саяханум лагъайтла, лугъуз тежедай къван бахтлу тир. Адан рикле вичивайни къил акъудиз тежер гъиссери звал къачузвай. Хвешила луварар акатнавай рушаз вичихъ пагъливандин гуж акатнавай хъиз жезвай.

Абур герен-герен акъвазиз, ял ягъиз физвай. Рухсат тIвар алай и касди Саяханумаз вичикай чирвилер гузвай. Вичин 34 йис хъанвайдакай, субай тирдакай, Бакуда институт акъал-тIарна, гъана яшамеш жезвайдакай ихтилатзавай рушаз.

Саяханума адахъ яб акализ, и рехъ садрани куътягъ тахъурай лугъуз рикле Аллагъдиз дадзавай. Адан уьмуърда идалай хъсан, идалай маналу, идалай риклел аламукъдай югъ хъаначир. Клула къунвай, уьмуърда вичиз сад лагъай гъилера акунвай итимдин тандай адан бедендиз цIай чкIизвай. Ам сакIани и цIун гъавур-да акъазвачир. Са кар шаксуз тир хъи, им тIал гудай ваъ, гъиссерал звал гъидай, рикI хъуьтуьлардай цIай тир.

Вичин вири уьмуърда ам сад лагъай гъилер тир итимдив икъван агатиз. Са мус ятIани, са гъи итимдихъ галаз ятIани суьгъбет авурдини адан риклел къвезвачир. Адал садрани ихътин дуьшуьш гъалтначир. И дуьньяда адаз мукъувай акур, адахъ галаз рахай тек са итим авай – ам буба тир. Буба адаз Аллагъ къван пара кландай, адаз икрамдай, адакай вил къдай, адакай кичIедай рушаз. Бубадиз дакландай кар ада садрани авуначир, ам ийин гъич фикирдизни атаначир. ГъакI ятIани бубадив агатна са мус ятIани адахъ галаз ихтилат авурди рушан риклел къвезвачир. Гъич бубани адав рахадачир. Муькуь рушарихъ галаз гагъ-гагъ вичин саягъда, квелиндаказ суьгъбет авуртIани,

Саяханум т1вар алай руш авайди, адан кеф-гьал хабар кьуна к1анзавайди касдин акьулдизни кьведачир. Тек са кар буюр-мишдайла Саяханум риклел кхведай касдин.

Эхь, им сад лагьай итим тир руш адав ик1 агатиз. И фикир-дикай са масак1а хьанвай ам. Хьуькьвер, плузарар ц1ай кьуна кузвай рушан.

Абур к1вализ агакьайла гьава мич1и хьанвай. К1ула тийижир са кас кьунвай Саяханум к1валин рак ахьайна кьенез гьахьайла Фаизатай гьарай акьатна:

– Вув, я гуж тахьай Саяханум, им вуж кас я вуна гьанвайди? – Ада вилерал к1венк1вер алаз рушаз килигна.

Саяханума сив ахьайдалди Рухсат рахана. Регьуь хьайи ада вичин кьилел атай крарикай дишегьлидиз ихтилатна. Тахай диде мугьмандихь галаз мукьувай таниш жедалди Саяханума адаз тавдин к1вале агалтун патал чка гьазурна, кьула ц1ай туна, тини ишинна. Ахпа мугьман тавдин к1вализ тухвана Саяханума. Ишиннавай тини адан к1вачел эцигна, винелай чими пек арушна.

– Кьве юкьуз вун юза тахьана месел ярх хьана к1анда, ахпа яваш-яваш к1вачел кьарагьиз жеда вавай.

И гафар ада ак1 лагьана хьи, Фаизат мягтел хьана. Им тахьана Саяханума к1вале ван алаз са гаф лугьун, са вуч ят1ани т1алабун садазни акурди тушир. Адан т1вар кьуна кьилив икьван гагьди са инсанни атаначир. Дустар, танишар авачир Саяханумаз. И кардал вири вердиш хьанвай. Им сад лагьай гьилер тир ада вичихь галаз к1вализ инсан гьиз, вични дишегьли ваь, итим.

Кьве юкьуз мугьмандиз вичин гьилияй кьведай вири хатурар авуна Саяханума. Тахай дидедивай рухсат кьачуна верч тук1уна, шурва чрана. Ахпа мугьмандин вилик суфра ахьайна. Мадарна, вичи шурвадикай т1уьнач. Герен-герен чай тухвана

касдиз. Гъа къве йикъан къене Саяханумаз са герен ял ягъун вуч ятла чир хъанач. Ам сиви чуькъ тийиз мугъмандин къул-лугъдал акъвазна.

Пуд лагъай юкъуз Саяханума мугъмандин ківачел эцигай тини вичин гъилералди алудна, ахпа къуьн кутуна ам ківачел къарагъарна. Са герен Рухсат гъикі къекъвезватла килигна. Нисиналди адан къуллугъдал акъваз хъувуна. Касди къецівал ийизвайтлани, адавай ківачел акъвазиз жезвайди акурла къуншидин гададин къилив фена, адавай вичин машинда аваз ам шегъердиз хутахун тлалабна.

Хъфидайла Рухсата Саяханумав гъил вугана, адан вилерин къенез килигна лагъана:

– Саяханум, зун ви хъсанвилерикай гъикі хкатин? Вуна заз садани тийир хатур-гуърмет авуна. Ибур за садрани риклелай ракъурдач. Вун пара хъсан руш я. Аллагъ ваз куьмек хъурай! – Икі лагъана ада рушан хъуькъвез темен гана.

Ганачиз ківандай ада и темен. И теменди авурди авуна рушаз. Саяхануман Рухсата темен гайи хъвехъ цай къуна кузвай. Анал, на лугъуди, касдин плузарар алкланвай.

Рухсата жибиндай са кагъаз акъудна адав вугана:

– Ина зи ківалин адрес, гъакіни телефон ава, белки са мус ятлани герек къведи ваз, – лагъана.

Ахпа Рухсат Фаизатазни Саяханумаз сагърай лагъана къецівализ-къецівализ фена машинда ацукъна. “Гила машин рекъе гъатда, мад садрани Рухсат ахквадач заз,” – лагъана фикирна Саяханума. Рушаз акі хъана хъи, исятда вичин рикі пархъна хур падда. Адаз эхиримжи гъилда мукъувай ахкваз клан хъана Рухсат, са вуч ятлани хълагъиз клан хъана мугъмандиз.

– Вуна исятда кѣѣцивал авуниз килигмир, кѣваче авай тѣлани кваз кѣамир, са кѣѣе йикѣалай алатдайдѣи я, – лагѣана ада акѣвазнавай чкадилай.

Рухсата машиндин пенжердай кѣѣцел кѣил акѣудна, ам галайнихѣ килигна хѣурена, ахпа адаз гѣил юзурна.

Машин рекѣе гѣатна. Ам накѣвадин рекѣяй руг акѣудна кѣвалерин кѣулухѣяй хѣиз шегѣер галайнихѣ фена. Садлагѣана Саяханумаз акѣ хѣана хѣи, я хѣур гѣа хѣур, я инсанар гѣа инсанар туш. На лугѣуди, ам вични эвелан Саяханум тушир. Абур вири дегиш хѣанвай, са масакѣа, чир тежедайвал хѣанвай.

Саяханумаз садлагѣана угѣуяр ягѣана шехѣиз клан хѣана. Фадлай шехѣнавачир ам. Теквили, ялгѣузвили, бахтсузвили адан вилин накѣвар фадлай кѣурурнавай. И чѣехи дуѣньяда адахѣ рикѣ кудай, ам хайидай кѣадай са инсанни авачир. Вич виридан бакарда акѣазвай адан гѣалдикай хабар кѣадай сад авачир. Адет яз, мекѣи хѣана чандик фул акатайла, начагѣ береда ада вилер мичѣна цавун кѣушарикай фагѣумдай. Саяхануман виридалайни чѣехи мурад вичихѣ луварар хѣун тир. Кѣуш хѣана цавара лув гун фидай гѣамиша адан хиялдай, анай чилел алайбуруз килигун эрзиман тир рушан. Маса мурад адан акѣулдизни кѣведачир.

Саяханум эрчѣи гѣил кузвай хѣуѣкѣвел туна, садазни таквадайвал багѣдиз фена, ана авай маркунин кѣулухѣ чинихѣди чилел ярх хѣана. Ам ван алачиз шехѣзавай: рушан вилерай авахѣзавайди, на лугѣуди, накѣвар ваѣ, марфар тир. Сакѣани акѣвазариз жезвачир адавай абур. Гѣич алахѣни ийизвачир ам абуроз ара гуз. Вичин уѣмуѣрда адаз сад лагѣай сефер тир кланивилин дад чир жез. И дадуни икѣван гагѣди хѣанвай кѣван вири затѣлар рикѣлелай алуднавай. Рухсатан чуру алай, хѣвер авай чин, чѣупчѣулав кѣалин чѣларар, хѣверзавай вилер хиялдай акѣятзавачир рушан. Маса са затѣни ахквазмачир

адан вилериз. Акуртлани риклел аламукъзавачир. Рухсаталай гъейри амай гъар са затI ам паталди къвед лагъай, пуд лагъай, цIуд лагъай дережадинди тир.

Рухсатан сивяй акъатай гъар са гаф, адахъ галаз авур гъар са ихтилат хъсандиз риклел аламай Саяхануман. Абур хуралай чирнавай са шиирдин цIарар хъиз, са манидин гафар хъиз фад-фад, вич-вичикди тикрарзавай ада. Рухсатан рахунар, килигун, ацукъун-къарагъун хъиз, адан пекер, кIвачин къапарни кIани тир адаз. Адан кIвачин къапар алахъна гъикI михънай, адан гуь-луьтар чуьхвена гъикI къурурнай руша. Садазни таквадайвал, абурулай кап аладарна гъикI тавазивилер авунай. Гила и хъайи къван куьлуь-шуьлуь крар риклел хквез шел акатзавай адахъ. Гила хъайи къван вакъиаяр кинодин лент хъиз ара датIана адан вилерикай карагзавай.

Саяханум са сят къван багъда, векъерин винел ярх хъана шехъна. Ингъе садани вич кваз къазвачтIани, садани вичиз фикир гузвачтIани, адаз вичин чка хъсандиз чидай. А къариб мугъман патал вич гъакI са дуьшуьшдин инсан тирдини къатIузвай ада. Ахътин ақунар авай, ахътин къуллугъдал алай итим гъинай, Саяханум гъинай? Рухсата яшар алатнавай, гъуь-луьз тефена кIвале амай са рушакай фикир тийидайди шаксуз тир. Гъа и карди рикI тIарзавай адан. АкI тIарзавай хъи, вичиз вич эцигдай чка жагъизвачир. Адан виликан викIегъвал, виликан гуж са гъиниз ятIани фенвай. Виликан хъиз вичин кар-кес-пидихъ гелкъвез хъжезмачир.

Гъа йикъалай Саяхануман къил кватна. Садлагъана дегиш хъана руш. Ам мад виликан хъиз тик къекъвезмачир. Къекъвез кIан хъайитIани, алакъзавачир адалай и кар. Пер ханвай адан. ТахъайтIани уьмуьрдин кфет такунвай и рушаз гила са куьни-ни дад гузмачир. Ам чан алай хъендиз элкъвенвай. Гагъ-гагъ ада вичин хур къазвай. Анжах садани идаз фикир гудачир, я

вичини идакай гафдачир. Ам вичикай рахаз, вичин дердер мецел гъиз вердиш тушир. Гъамиша кат-галтугдай, цай хъиз кваллахардай Саяханум садлагъана яшлу хъанвай. Вичин къан-нищуд йис тамам хъайила ам 50 яшарин дишегълидиз ухшар хъанвай.

Адан вахар вири гъуьлуьз фенвай, вирини чпин квалера динж тир. Саяханума лагъайтла, вичин бубадихъни дидедихъ галаз санал гъа эвеланд хъиз къил хуьзвай. Адан уьмуьрда са затни дегиш хъанвачир. Гъа квал-югъ, гъа къайгъуяр, гъа крар. Йикъарни йифер циргъинаваз къвез алатзавай.

Гъар юкъуз квалин крар авуна куьтягъайдалай къулухъ ял-гъуздаказ са пипле ацукъна, метлер гъилеривди къуна, къил метлерал туна вилер мичдаь, ширин хиялдиз фидай Саяханум. Адан уьмуьрдин виридалайни хъсан легъзеяр тир ибур. Адан хиялриз рушан шагъ мурад – Рухсат илифдай. Сятралди гъа икI, чIарни юзур тавуна ацукъдай ам. Вил алуд тавуна вилериз килигдай ада Рухсатан, адан ванцихъ яб гудай.

Къадирсуз инсан тушир Саяханум, къисметдилаьни рази тир ам: вичиз адахъ галаз таниш жедай мумкинвал гана лугъуз. Пуд юкъуз вичиз Рухсатан къуллугъдал акъваздаь, адан гафарихъ яб акалдаь, адан иер чиниз килигдай, адан фу тIуьниз, чай хъу-низ, къил хъуьцуьгандал туна дакIардай къецел килигуниз тамашдай мажал гана лугъуз Аллагъдилаь рази тир ам. Ибурни хъаначиртIа, адан уьмуьрдихъ дад жедайни? КIанивал вуч ятIа, адан сузаяр гъихътинбур ятIа чир жедайни?

Йикъар, варцар, йисар алатунивай адан хиялрин часпарар-ни гегъенш жезвай. Гила хиялра абурун мехъерар хъанвай, Саяханум лацу свасвилин пекер алаз, чинаь дуьгуьр авадарна Рухсатаз тухванвай. Гила Рухсат адан гъуьл тир, абурухъ чпин квал авай, и квалеле са кIапIал аялар чIехи жезвай. Аялриз виридаз чан-рикI ийизвай Саяханума. Гагъ-гагъ гъуьлуь адан

мекерилай кап аладардай. Ихътин члавара бахтлуда къван вуч тир Саяханум! Ада аялриз хуьрекар чрадай, абурун пекер чуьхуьдай. Галатайла къилляй-къилди цуьквер цанвай бахчадиз фена гъана ял ягъидай.

Саяхануман уьмуьрдин дад дегиш хъанвай. Адаз квалахар фад къилиз акъудна са пипле гъахъиз кландай. Квалахал физвайда хъиз гъаниз чукурдай – вичин хиялра туьклуьрнавай кваллиз.

Къарилай са къуз адан буба рагъметдиз фена. И карди Саяхануман рикл лугъуз тежедай къван тларна. Ам азим члавуз вич-вичел хтанач. Вилериз акур, вердиш хъайи инсанар вири клан хъун, абурал вердиш хъун адан хесет тир. Вафалудаказ абурун къуллугъдал акъваздай ам. Са члавуз вичин бубадизни ада гъа икл икрамдай.

Гила члехи квалеле абур къвед амай – тахай диде Фаизатни адан тахай руш Саяханум. Къве йисалай тахай диде месе гъатна. Саяханума адаз аялдиз хъиз къуллугъзавай. Йифиз вичин мес адан квачерикай вегъизвай хъи, кар я, вич ахварал фена тахай дидедиз са затл клан хъайитла, фад хабар къурай.

Саяханум вичин тахай дидегилай яшлуз аквазвай. Адан вилерин экв тлимил хъанвай, гъиле раб къаз жезмачир. Эхиримжи вахтара кваллин кар-кеспи ийидайла фад галатзавай. Гъакл ятлани ада виликан хъиз кваллини идара ийизвай, кални хуьзвай, салазни къуллугъзавай.

Садра Фаизат пуд юкъуз гъалсуз хъана – адан туьтуьнлай са хупл яд къванни фенач. Идакай кичле хъайи Саяханумаз кваллин цлар вичел уьцлуьзвай хъиз хъана. Тахай диде и дуьньяда адаз амайни-амачир са къуьн тир. Вахариз садазни ам рикляй кландачир, регъуьдай абуруз чпин члехи вахакай. Ам акуна, адан ван хъана кландачир абуруз. Бубадин кваллиз атайлани кваз къадачир абуру Саяханум. Гъа Фаизатан

саягда, гълибандихъ галаз хъиз рафтарвал ийидай адахъ галаз. Фаизатани и кардай садра къванни вичин рушариз ахмурардачир, телегъ-билегъ ийидачир.

Са куьникайни, са инсандикайни инжиклу тежер Саяханума и карни кваз къадачир. Акси яз, вахар яргъал хъунивай абурун къайгъу генани пара члугвадай. Вахари чпин квалерин чуьхуьдай рух тир, сумаг тир, ахъайдай мес-къуьж тир, вири гъана гъадав вугудай. Саяханумани ваъ лугъудачир, пек-лек риклин сидкъидай чуьхвена, къурурна вахкудай вахарив. Абуру разивал авурла, шад хъайила рушаз вичизни хвеша жедай, хайибурун бакарда акъуни руьгъ кутадай адахъ. Адан уьмуьрдин мана гъа ихътин гъвечи хвешивилер тир.

Вахар са куьнилай рази тир хъи, Саяханума дидедиз аялдиз хъиз къуллугъзавай, абурун виридан веледвилин буржарни Саяханума вичин хивез къачунвай, гъавилай геж-геж къведай абур бубад кваллиз.

Пуд югъ пуд йис къван яргъи хъана. Йифиз-юкъуз Аллагъдиз дад авуна, тахай дидедиз чандин сагъвал тлалабна Саяханума. Пуд йикъалай тахай диде вичел хтана. Вилер ахъаяйла адаз вичин къилик акъвазнавай Саяханум акуна. Садлагъана дишегълидин вилерал накъвар акъалтна, ада тентес хъанвай гъилер са гужа-гуж хкажна, руш галайнихъ яргъи авуна. Саяханум тахай дидедин гъавурда акъунач. Анжах дишегълиди зурзазвай ванцелди лагъана:

– Саяханум, зав агат!

Саяханума ада лагъайвал авуна. Дишегълиди ам вичив агудна рушан яхун, чулава хъуькъвериз темен гана.

Саяханума вичи-вич квадарна. Ам къах хъанвай, вичин вилеринни япарин члалахъ жезвачир. Тахай дидедевай ихътин гъерекат, и жуьредин тавазивал акун акъулди къатлудай кар тушир. Яргъи уьмуьрда садра хъайитлани са хъуьгуьл гаф лагъаначир и

дишегълиди адаз. Садра хъайитлани кылелай кап аладарначир. Ара датлана вичин хайи веледриз чан-рикл ийидай Фаизатан мецей “чан” гаф ван хъаначир адаз вичин яшинда: я гъвечли члавуз, яни члехи хъайила. Гила вучтин кар ятлани къаридиз вичин мили гъиссер винел акъудиз кланзавай.

Саяханумаз вучдатла чизвачир. Месел ярх хъанвай, къуъзу хъана гъалдай фенвай и дишегълидиз ада гъамлу вилералди килигзавай. Гъавурда акъазвачир ам адан фикирдин, агакъзавачир адав адан риклин къаст. “Вири уьмуьрда зун кваз такьуна, гила гевилар къазвани?” – лугъуз фикирзавай. Гъа ида хатурдихъ хуклурзавай рушан, рикле цаз аклурзавай. “Эгъ, гила и чанрикл авуникай вуч хийир ава?”

Фаизата минетдив ацанвай вилералди килигзавай вичин тахай рушаз. Ништа, белки сад лагъай гъилер тир ада Саяханумакай фикириз. Икъван гагъди адаз мажал хъаначир жеди. Са маса дидеди хана вичи хвейи и рушан къайгъу члугун патал адавай вахт жагъуриз хъаначир жеди. Вичин хайи рушар хъиз гъамни динжарна кланзавайди акъулди къатланачир жеди. Бицлек члавалай етим яз адан гъилин кланик хъайи, садра хъайитлани, саданни чина акъваз тавур, са гаф къвед тавур, клвалаяй къецик экъечл тавур, вичиз муг расиз тахъана бубадин клвале къуъзу хъайи и фагъир руш гъуьлуьз фена клвалин-къан иеси тахъунин себеб вич тирди къатлузвайтла ада? Бес вучиз ам и кардин гъавурда гила акъунвай? Икъван члавалди адан риклин гъаларикай сад хъайитлани вучиз юзаначиртла? Къван хъанайтла, црадай, бес ам вучиз цраначтла? Адан рикле и бахтсуз рушаз са куьлуь муьгъуьббат къван хъайитлани вучиз хъанач? Фаизат вучиз ракъ хъиз клеви хъанатла?

Дишегълидин вилерикай Саяхануман уьмуьрдин ктабдин чара-чара чинар карагна. Гъамиша кьил агъузна клвалахдай, садрани садавайни са затни тлалабдачир, сивяй садра

хъайитлани шикаятдин гафар акъатдачир, вичин йикъал рази хъана члехи клвале, члехи хизандин арада ялгъуздаказ къил хуъз-вай и етим рушан бахтуни тагъунин, ам динж тахъунин сеbeb Фаизатан къайивал тиртла? Инсанди вичин патав гвай кациз, кицлизни чан-рикI ийида эхир... Бес псид кул хъиз гинал туртла, гъанал амукъдай и фагъирдин гунагъ вуч тир хъи, адаз ихътин къисмет несиб хъанвай?

Фаизата вил илисна Саяхануман къуъзуъ хъана, элкъвез-элкъвез шуьткъверри къунвай яхун чиниз килигзавай. На лугъуди, сад лагъай гъилер тир ам акваз. Сад лагъай гъилер тир адан рикликай хабар къаз кланз...

Адан риклел вичин члехи руш Сагъибат къужахда авай члавар хтана. А члавуз Саяханум пуд яшарин аял тир. Фаизат ара датлана Сагъибат къужахда аваз, Саяханумни адан ценцикай галкланваз жедай.

Садра Саяханум дишегълидин клвачерик акатиз тлимил амай. Идакай хъел акатай ада аялдиз рум гана лагъанай:

– Алата тлун залай!

Аял чилел ярх хъана къил къванце акъунай. Са геренда рангар фена, нефес атлана амукъай ам Фаизата къужахда къурда-лай къулухъ вичел хтана шехънай. Гъа йикъалай мад адан ценцикай галклун хъуваначир Саяханум.

И кар исятда хъайиди хъиз вилерикай карагна дишегълидин. РикI тлар хъана Фаизатан. АкI тлар хъана хъи, са гужа-гуж месин къилиз хкаж хъана, Саяхануман гъилер къуна, гъарайна ада:

– Саяханум, ви азбади кая хъи зун!

Саяханума вичин эквер фадлай туьхвенвай, къенез хъфен-вай вилералди адаз килигиз, са гаф къванни лугъузвачир. Ам са куьнинни гъавурда акъазвачир. Вучиз ятлани тахай дидедин и какахъай гъал акваз хъел акатзавай адахъ. Вердиш тушир ам ихътин гафар ван къвез, гъавиляй цацарал алайд хъиз жезвай

адаз вич. Исытда адаз кланзавай тек са заті тахай диде фад сагъ хъана ківачел ахкьалтун тир. Тахьайтла Саяханумавай ківалин кар-кеспидихъ гелкъвез жедачир. Ківалин, салан крар вири сад-садахъ какахънавай.

Фаизат гъавурда акьур хътин тир адан рикйяй феи хиялрин. Ам амайдалайни экія хъанвай. Исытда адаз Саяханума мез-гъвел авунилай гъейри мад са затіни герек тушир. Цигел тир ам адан са хъуьтуьл гафунихъ. Вичи хайи веледар вири яргъариз акъатнавай. Адан къуд рушакай садни адаз кіндайвал, дидедихъ рикі кудай, адан гьалдикай хабар къадай, гъей лагъайла гъай гудайди тушир. Къайи тир адан веледар. Гъарад вичин къайгъуйрик кваз, вичин ківалик, хизандик гелкъвезвай. Герен-герен и кардикай фикирзавай дишегъли теквилин, ялгъузвилин тлал вуч ятла гъавурда акьунвай. Вучиз икі хъанатла лугъуз, жавабдихъ гелкъвезвай. Ингъе суалрин жаваб гила жагъанвай хътин тир адаз. Вичи гьихътин гунагъдиз рехъ ганватла гила къатлузвай хътин тир.

– Саяханум, дуьз лагъ, вуна заз къаргъишарнава тахъуй? Тахьайтла зи къуд рушни яргъариз акъатичир, абур икъван къайи жечир.

Саяханумаз са гъим ятлани даклан хъун вуч лагъай заті ятла чидачир. Къаргъиш авун лагъайтла, иллаки адан акьулдиз атай кар тушир. Гъавилай ада са масакла килигна папаз. И килигунихъ гзаф манаяр авай: вуна вуч лугъузва, ахътин затлар ви хиялдиз гьикі къвезва? – лугъуз жузазвай адан вилери. Ингъе жузазвайди рушан вилер тир, адан меци са гафни лагъанач. Ам жаваб тагана ківалай къецел акъатна.

Са герендила Саяханума са затіни тахъайди хъиз адаз чай цана гъана:

– Хъухъ, ваз регъят жеда.

Къариди мягътелвилай члехи хъана къекъерай акъатиз гъавур вилералди адаз килигзавай, рушан вилера регъимдихъ

гелкъвезвай. Ингъе сад лагъай гъилер тир Саяхануман вилерай адал къай чкъиз. Адан вилерин къен муркъуцар тир. Абура акуна фул акатна къаридин чандик.

– Вучиз вуна заз икъван рикъ алаз къуллугъзава, вун галат-начни? Вучиз ваз жув са тѳимил къван хъайитлани клан хъанач? Вун гъихътин инсан я? Ви чанда рикъ авачни? Жуван къадир вучиз хъанач ваз? Вучиз вуна зав жувакай рахшандариз туна? – цѳугъна къариди.

Саяханума адан гафар кваз къунач, чларни юзурнач, на лугъуди, адаз лагъанвайбур тушир и гафар. Куѳтѳни тавуна хъран къвализ, шумуд йисара вичин чим авачир муказ элъкъенвай и дехмедиз гъахъна. Адаз исятда маса крарикай фикирдай аман авачир. Адан верцѳи хиялрин члав алукънавай. Ина адан рехъ вичин клани хизанди, вичин рикъ алай гъуѳлуѳ – умун къилихрин Рухсата, абурун къве рушани къве гадади хуѳзвай. Абуруз хуѳрек чрана, ахпа виридалайни гъвечѳи хва Тѳайибаз мах рахана кланзавай Саяханума. Гъар йѳфиз адаз цѳийи мах рахазвай ада, тахъайтла аял саклани ахвариз фѳизвачир.

Къайи къулан патав экъянавай кавалдал ярх хъана вилер мичѳна ада. Дишегълидин чина бахтаварвилин эквер къугъвазвай. Гагъ-гагъ адан пѳузаррик хъвер акатзавай: вичин аялрихъ галаз рахазвай ам. Рухсата адан къилелай кап аладарайла бахтавардиз вилер мичѳна руша.

Къвалаяй рикъ атлудай хътин цѳугъдин ван акъатайла Саяханум къудгъунна къарагъна къвал галайнихъ чукурна. Тахай диде меселай аватнавай: адан вилер ахъаз амай.

Саяханумаз вичин къвачерикай чил хкатайди хъиз хъана. Фаизата чан гудайла вич адан патав гвачир лугъуз вичиз телегъ-билегъ ийизвай руша. Вири тахсирар вичик кутазвай. Тахай диде амачирдан саклани члалахъ жез кланзавачир адаз. Кицѳи вичин сагъибдал вердиш жедай хъиз, вердиш хъанвай ам и

дишегълидал. Аллагъди эхиримжи гъилера вичин гъуд юзурзавай адаз. Мад идалай а пад амачир. Гила и чѣхи дуьньяда адаз са касни амачир.

Икъван гагъди садакайни са куьмек тахъай, акси яз, вич виридан бакарда акъур и дишегълидиз хайибурун нефес бес тир. Гила и нефесни амачир. Гъамни пара акунвай Аллагъдиз. Вучиз ятлани хъел авай Цававайдаз адакай. Датлана клевера твазвай ам, инад ийизвай адаз. Гила чѣхи квалеле, сала, багъда ам тек амай.

Вахтар финивай вердиш хъана ам теквилезни. Четин хъанач и кар адаз. Вучиз лагъайтла са члавуз хайибурун арадани ялгуз тир ам...

Садра гъикI ятлани гъамлудаказ хияларзавай рушан вилерикай Рухсат карагна – мад гъилера муьгъуьббат хиялриз илифна адан. Садлагъана адан рикел са мус ятлани Рухсата вичин гъилив кхъена тур чар хтана. И чарчел гадади Бакуда авай вичин квалелин адрес, гъакIни телефондин нумра кхъенвай. Саяхануман рикIяй Рухсат акун, адахъ галаз ихтилат авун фена. И фикир сакIани рикIяй акъудиз хъанач.

Саяханум вичин уьмуьрда сад лагъай сеферда Бакудиз рекъе гъатна. Автобусда аваз рехъ фена, са шумуд сятдин къене агакъна ам шегъердиз. Таксида аваз къекъвена гъа чарчел къалурнавай квал жагъурна.

РикIи фад-фад ягъиз, гъилер зурзаз раklar гатайла адан вилик 17-18 яшарин, лугъуз тежедай къван иер са руш акъатна.

– Им Рухсатан квал яни? – хабар къуна ада.

– Эхъ, гъадан квал я, зун адан руш я, – лагъана руша. – Куьн вуж я? – жузуна ада Саяханумавай.

Абур рахадай ванцел квалаяй рикIинихъ чларар рехи са кас экъечIна.

– Вуж я атанвайди?

Касдин ван атайла Саяхануман рикі юзана: им Рухсатан ван тир. Яшлу хъана, дегиш хъанвайтани, и ацай кас Рухсат тирди ада гъасятда къатлана! Чилел ярх тахъун патал ам цлак агалтна.

– Я хала, ваз вуж герек я? – жузуна Рухсата. Адан гуьгъуьнаваз са риклиз чими дишегълини атана: аквар гъаларай, ам Рухсатан паб тир.

Саяханума вичин гъамлу вилералди и пудаз килигзавай, адаз лугъудай гаф жагъизвачир. Сив ахъайна рахаз клан хъана, анжах садлагъана вич вуж ятла лугъуз регъуь хъана, вичи-вич квадарна. Са къадар вахт алатайла ада мез галклиз лагъана:

– Куьне зи тахсирдилай гъил къачу, балаяр. Зун жуван хцин квалик къекъвезвайди я. Ам къунши квале яшамиш жезва, за адрес какадарнавай хътинди я.

ИкI лагъана ада ахъа ракларай къенез килигна. Чехи, иер квалин юкъвал алай элкъвей столдин винел чайдин суфра ахъайнавай. Къеняй дадлуз чранвай затларин ни къвезвай. Ингъе и ни тушир адан рикляй твек акъудзавайди – и кваляй адаз бахтлувилин ни атана. Эхиримжи гъилера Рухсатаз килигна, элкъвена гурарай эвична ам.

Гъа юкъуз хуьруьз хтана Саяханум. Са йикъан къене дишегъли акI къуьзуь хъанвай хьи, рекъел ам акур къуншийри агъ аладарна:

– Саяханумавай вичин тахай дидедин чаравал эхиз жезвай хътин туш.

Гила гъар са къуьникай вил атланвай Саяханума. Гила ам дуьньядин винел хуьдай са затни амачир. Ада вичиз авайни-авачир виридалайни къиметлу затI квадарнавай. Шумуд йисара адаз яшамишдай къуват гайи муьгъуьббатдин квал чкланвай адан. И кваликай са затни амачир: я гъуьл, я аялар, я кланивал. Гила хияларизни жезмачир Саяханумавай. Вичин хиялрикай регъуьзвай адаз.

Гила ада я незмачир, я хъвазмачир. Гъенел алай кални хпер ада фадлай хуьре авай вич хътин са фагъир дишегълидиз пай ганвай. Адани гъафтеда къведра адаз нек-къатух гъизвай.

Са юкъуз Саяханум ксай чкадилай къарагънач. Секиндиз, садни инжиклу тавуна яшамиш хъйи рушан руьгъ садазни хабар авачиз, къуш хъиз лув гана фена и квалаяй. Хуьруьн жемьтди ам кучукна. Саяхануман сурал шехъай касни хъанач.

А члавалай гзаф йисар алатнава. Адан сур алай чка виридаз хъсандиз чида: я къван хкажнавач адал, яни твар алач. Анжах гатфар атайдалай зул къведалди и сурал сад-садалай иер цуьк-вер ахъа жеда. Садан сурални экъечI тийидай хътин иер цуьк-вер. Саяхануман къилиз акъат тавур мурадар я абур...

2007-йис